

KARL RENNER

Az ausztriai nemzetek harca az államért¹¹

(RÉSZLETEK)

[Bevezetés.] 2. A MÓDSZERRŐL

Nem *egy* olyan tudomány van csupán, amelynek tárgya a nemzetiség. Bennünket azonban csak *a nemzetnek az államhoz* való viszonya érdekel, témánk tehát a *politikai* tudomány körébe tartozik. A legkülönbözőbb szemléletek összekeveredése folytán olyan bizonytalanná és ellentmondásossá vált a nemzeti kérdés értelmezése, hogy a tisztánlátás végett fel kell vetni a módszer kérdését. A nemzetiség érdekli az etnológust, a szociológust, a jogtudományt és a politikai tudományt. Mindegyik tudományág a *maga* álláspontjáról és a *maga* módszerével szükségképpen *más-más* eredményre jut, és minden ilyen eredmény a nemzetiség lényegének egy bizonyos oldalát világítja meg, úgyhogy csak a fenti tudományágak összessége nyújthat kimerítő képet a tárgyról. Ehelyett az etnológia és a politika, a szociológia és a jogtudomány stb. reménytelen kavardását látjuk, s így az elmélet nem eligazítja, hanem inkább félrevezeti a gyakorlat emberét.

Az etnológus a természettudományos szemléletmódot követi: A kiválasztódás és az öröklés, az alkalmazkodás és a differenciálódás stb. természeti törvényei a „homo sapiens” fajára alkalmazva azon belül változatokat és csoportokat hoznak létre, amelyeket testi ismertetőjelek különböztetnek meg. Az ő számára a bőr, a haj, a szem színe, a koponyaalkat, az izomzat stb. a mértékadó. Megfigyeléseinek eredménye *rasszok* (fajták), ezeken belül a törzsek és *keverékrasszok* megállapítása. Egyebet sohasem állapíthat meg, s az etnológus csak pontatlanul beszél nemzetiségekről. Könnyű kimutatni, milyen tarthatatlan eredményekre jutnánk, ha jogi célokra etnológiai ismertetőjeleket használnánk. Hogyan lehetne etnológiai ismertetőjelek alapján eldönteni azt a jogi kérdést, hogy bizonyos helyen van-e annyi más nemzetiségű, amennyi egy kisebbségi iskolához szükséges? Talán orvosbizottságnak kellene koponyaméréseket végeznie Cilliben [szlovénül: Celje], hogy döntsön a szlovén gimnázium kérdésében?

A szociológiai szemléletmód messze túlmegegy a neki nyersanyagot nyújtó természettudományos szemléleten. A két módszer között az a sajátos kü-

lönbség, hogy az előbbi nem pusztán „vak természeti erők” termékének tekinti az embert, hanem gondolkodó, érző és akarattal bíró lényként vizsgálja. És ha általában ezek a természeti erők határozzák is meg szellemi lényünknek ezt a három oldalát, ezeknek mégis megvan a maguk természete és története, s így joggal tárgyai a tudomány egy külön területének. A *természeti tények* csak annyiban érdeklik a szociológust, amennyiben *tudati tényekké* váltak: az etnológus keverékrassznak nevezi az angol népet, a szociológus egységes nemzetnek, az előbbi *egyetlen* törzsnek a szerbhorvátokat, az utóbbi két nemzetiségnek, mert számára az *összetartozás tudata* a döntő. Ebből a szempontból pedig nem annyira a testi ismertetőjelek a jelentősek, mint inkább a nyelv, a vallás, az erkölcsök és a szokások, a történelem és még olyan apróságok is, mint az írásjelek (cirill vagy latin ábécé).

Mániákus rasszistát nehéz meggyőzni arról, hogy a politikában álláspontja értelmetlen. Pedig a bizonyítékok látszólag kényszerítő erejűek. Ha az angolokra hivatkozunk, akik a rasszbeli különbözőségek ellenére egyetlen nemzetté lettek, erre kijelenti, hogy új rasszá olvadtak össze és ezért alkotnak nemzetet. De hogyan? A kiindulópont: több rassz – kelták, szászok és elromanizálódott normannok – együttélése, a *rasszbeli különbözőség*. Mi egyenlíti ki ezt? A vegyes házasság? Csakhogy ennek lényegében *jogi és politikai* feltételei vannak. A pusztán térbeli keveredés korántsem elegendő ok a keveredésre, amint ezt a zsidóknak a connumbiumból⁶¹ való évezredek kirekesztése bizonyítja. Előbb jogi és szociális kiegyenlítésre és egyenlő megbecsülésre volt szükség. A normann volt a hódító, a szász a leigázott. Ez az ellentét sokáig útját állta az egybeolvadásnak. Csak a királyság elleni közös harc, jókora darab közös történelem, jogi, politikai és szociális tények hoztak létre különálló törzsekből egy nemzetet. Az egyesítő tényező tehát nyilván nem a rassz lehetett, hiszen ez volt éppen a szétválasztó tényező! A nemzetalkotó a történelmi-szociológiai, nem pedig az etnológiai elem volt, s ez marad is az. A rasszálláspontnak az antiszemitizmus révén való eltúlzása egészen nevetséges következményekkel jár. Habozás nélkül készek Chamissót németnek elfogadni, bár csak legénykorában tanult meg németül, Heinét viszont nem akarják németnek elismerni. Minden angol kinevetne bennünket, ha Disraelit nem tartanók angolnak! Milyen nevetséges dolog „germán rasszról” beszélni Ausztriában, ebben a „vagina gentiumban”, ahol a legősibb kelta vér százszorosán keveredett a legionáriusok római, a rabszolgák ázsiai vérével, diaszpórában élő, megkeresztelt vagy meg nem keresztelt zsidókéval, szláv, germán és magyar vérrel! Nálunk a nemzetnek már semmi köze sincs a rasszhoz.

A szociológiai felfogástól nagyon elüt a politikai-jogi felfogás. Ez a nemzet, a szociológiai kutatás eredményét sajátos és kizárólagos kapcsolatba hozza az *állammal*. Az állami élet nem meríti ki általában az emberi életet. Szűkebb területen a nemzet fogalma ismét korlátozódik és átalakul. A gondolkodó és érző ember pihen, az akarattal bíró mozgásban van: a tömegmozgalom, vagyis az emberiség fejlődéstörténete, *tömegakarát*. A gondolkodás és érzés csak oksági előzménye ennek. Nem minden gondolkodás és érzés végződik akarati tettben. Az akarat birodalma a megismerés önálló területe:

a tömegakarát és tömegtett *politika*. A politikus csak a tömegmozgalom és tömegcselekvés oksági erejeként veszi figyelembe a nemzetiségi tudatot. A cári birodalom kisorozsai szociológiailag kétségtelenül nemzetiséget alkotnak, politikailag ma még nem mondhatók annak. A svájciak szociológiailag három nemzetiséghez tartoznak, politikailag egyetlen nemzetet alkotnak. Svájc polgárainak német, francia vagy olasz érzülete ugyanis nem lépi át a gondolkodás és érzés küszöbét, szinte közömbös az *állam és jog* szempontjából, nem érik meg a politikai különlet akarásával.

Az állam szempontjából ismét kettős vonatkozásban jön számba a nemzetiség: először az érvényben levő jog jogalakulataként, vagyis a társadalmi kapcsolatokat *statikusan* szemlélő *jogtudomány* kutatási tárgyaként, azután pedig a jogfejlődés, vagyis a társadalmi kapcsolatokat *dinamikusan kezelő politika* tárgyaként.

Ausztriában a nemzetiségeknek, mint ismeretes, nincs jogi személyiségük, sem más, jogilag megfogható kollektív létezésük. A hatályos jog nem ismer semmiféle *nemzetet*, hanem csak nemzetiséget mint az egyének megkülönböztető *tulajdonságát*. Egyebet nem ismer törvényhozásunk. A bírónak nem szabad látnia a nemzeteket és politikai törekvéseiket, mert különben nem a hatályos jogot alkalmazza, hanem politikát üz. Számára a politika csak történeti és exegetikus szempontból érdekes. A politikus számára viszont maga a hatályos jogi tétel történeti, a létrejövő pedig aktuális. Látja ma a nemzetet és harcol érte, hogy szilárdabb jogállást vívjon ki számára. Neki a nemzetiség nemcsak az egyén egy tulajdonsága, hanem eleven, tevékeny tömeg, amely jogi érvényesülésért küzd.

Ez az érvényesülésért folyó küzdelem azonban megint csak annyiban érdekes, amennyiben közintézményekre, az ember *állami* létezési módjára vonatkozik. Mindezek a tényezők a jogtudomány és a politika számára ismét számottevően módosítják a nemzet fogalmát. Egy Bécsben élő, németül beszélő néger aligha lesz bárki is hajlandó német nemzetársnak elismerni. Neki azonban mégis az államban használt valamelyik nyelven kell az állammal szemben jogot gyakorolnia és élveznie. Minden hatóság németül fogja meghallgatni, német nyelvű választ fog követelni tőle! Az iskolakényszer folytán német iskolába kell járatnia gyermekeit. Az állam nem is tehet egyebet: a németekkel egyenlővé kell tennie. A jogászok egy „kvázi-” hozzátoldásával enyhítenek ezen a fogalmi szigoron. Nevezzük tehát „kvázi- németnek” a néger, ha ez segít valakin. Hiszen sok a hasonló jelenség a jogi életben, s ezek nem a skolasztikus gondolkodásnak valamiféle fölösleges csinálmányai, hanem a dolgok természetéből fakadnak. Az egyszerű ember így beszél: „Ez a szántóföld a kórház birtoka, amaz Mayer úré.” Az egyszerű ember öntudatlanul megszemélyesíti és valamilyen fizikai személyhez hasonlítja a kórházat, noha tudja, hogy egy kórház nem „birtokolhat” semmit. Erre a közhasználatú kifejezésmódra találta a jogász a jogi személy műszoát. A jogi intézményekre való különös tekintettel egyenlővé lehet tenni egy néger is egy némettel, éppúgy, mint egy épületet eleven emberekkel.

Abból, hogy a nemzetiség *politikai* felfogása lényegesen eltér etnológiai, szociológiai és jogi felfogásától, még nem következik az, hogy ez utóbbiak

helytelenek vagy fölöslegesek. Ám *politikai* kérdések nem *dönthetők el* ezekkel a módszerekkel. A fennálló helyzet a következőkhöz hasonlítható: Egy bírónak el kell döntenie, hogy A ölte-e meg B-t. Az orvos csak azt döntheti el a maga szakismeretei és módszerei alapján, hogy B mérgezés, elvérzés stb. következtében halt-e meg. Hogy a halált A okozta-e, mégpedig előre megfontolt szándékkal, azt a bíró dönti el. Amikor tisztázódott a tényállás, az orvos ezt körülbelül így fogalmazza majd meg: „Halál oka: erőszakos koponyatörés”, a bíró pedig így: „Emberölés dulakodás során, orgyilkosság stb.” A bíró számára mégsem közömbös az orvosi lelet, hanem szükséges előzménye ítéletének. Így politikai kérdésekben a tudományos politika dönt a maga módszereivel, a többi kapcsolódó tudomány pedig az előzményeket szolgáltatja. Maga a politika számára azonban az ember nem természeti és társadalmi létben, hanem az államhoz és a joghoz való viszonyában szolgál kutatási tárgyal.

[1. fej. A probléma.] 3. A NEMZETISÉGI PROBLÉMA LEHETSÉGES POLITIKAI FELFOGÁSAI

A nemzetiségi kérdés tehát része annak a nagy problémának, hogy miként alakul és miként alakuljon az egyén, a társadalmi csoportok (szakmák, rendek, osztályok stb.) és az állam közötti viszony.

A teoretikusok és politikusok egy része az egyes egyének az államhoz való viszonyából indul ki, és számukra a nemzetiségi kérdés lényege csupán az államigazgatás hozzáigazítása ahhoz a tényhez, hogy az államban különféle nyelveket beszélő személyek élnek, akik kötelesek és jogosultak a maguk nyelvén gyakorolni és élvezni a jogot. Ezek a teoretikusok, ha nem is kereken kimondva, de politikai magatartásukkal mindenképpen tagadják, hogy a nemzet kollektív egész és mint ilyen lép be az államba. Elvetik azt a gondolatot, hogy alkotmányos intézmények révén a nemzeteknek mint nagy állami érdekcsoportoknak bizonyos befolyást kell gyakorolniuk az állam törvényhozására és kormányzására, és a nemzeti nyelv és sajátosság őrzését és ápolását csupán az egyén alapvető szubjektív jogának tekintik. E felfogás szerint nincs más, mint egyfelől a bizonyos körben autonóm egyén, másfelől az oszthatatlan államhatalom, amely számára csak az egyén alapvető jogai jelentenek korlátot. Ez a felfogás egyrészt atomisztikus, másrészt centralisztikus.

Ellentéte ennek a szemléletnek az a felfogás, hogy a nemzetek saját érdekeikkel bíró kollektív egészek, amelyek mint ilyenek a nemzetiségi államban *

* Hogy lehetséges-e nemzetiségi állam és kiváltképpen, hogy az ausztriai nemzetiségek kénytelenek-e államszervezetet alkotni, az olyan előzetes kérdés, amelyet itt nem válaszolunk meg, hanem eldöntöttnek veszünk. Aki nem ismeri el ennek lehetőségét és szükségszerűségét, annak számára fejtegetésünk természetesen tárgyaltalan. A mi témánk a következő: Ha már ezeknek a nemzeteknek *együtt kell* lenniük, *milyen jogi formák között* tehetik meg *ezt viszonylag a legjobban?*

szemben állnak egymással és csak egyesülve alkotják az állam egészét. Míg az atomisztikus-centralisztikus iskola az államot nemzetileg ugyan differenciált egyének összességéből alkotott valaminek tekinti, a másik iskola azt állítja, hogy a nemzetiségi állam nem egyének konglomerátumának, hanem az azt alkotó egységek, a nemzetek kollektív egészének tekintendő. Azt a jogot igényli tehát a nemzet számára, hogy államalkotó tényező legyen; az egyént közvetlenül a nemzetnek rendeli alá és csupán ennek révén az államnak. Ez a szemléletmód tehát egyfelől kollektív, másfelől föderalisztikus. Míg az atomisztikus-centralisztikus felfogás számára a nemzetiségi kérdés nyelvi és hivatali, vagyis főként igazgatás technikai kérdés, a kollektív-föderalisztikus felfogás számára ez az államszervezet egészének a problémája, politikai és alkotmányos kérdés.

Két abszolút, egymást kizáró ellentét van tehát dolgunk, két pólussal, s közöttük kell elhelyezkednie a közvetítő vélemények zónájának. Valójában a két felfogás nem is közvetlenül áll szemben egymással.

A szélsőségesen atomisztikus felfogást, amely az állampolgárok általános jogairól szóló állami alaptörvényünkben érvényesül – és már a nemzetiségi kérdés szabályozásának helye is jellemző a törvényhozó álláspontjára –, az a törekvés jellemzi, hogy minden egyén rendelkezék elidegeníthetetlen, alkotmányban biztosított alapvető jogok olyan sorával, amely mindenütt, minden állami intézmény és hatóság előtt, az iskolákban, a hivatalokban és a közéletben megvédi nemzeti érdekeit. Ennek az alapvető jognak az alkotmányos biztosításával arra kötelezi a törvényhozást és a közigazgatást, legyen olyan, hogy ne essen csorba ezen az alapvető jogon. Következésképpen az ilyen alkotmányos előíráshoz nincs szükség végrehajtási törvényre: minden törvény amúgy is hozzá kötődik, bizonyos értelemben tehát végrehajtási törvény. Elűtnek ettől az irányzattól azok, akik szerint a nemzetiség nem jogi egység ugyan, mégis igen fontos tömegjelenség az állam számára, és statisztikailag próbálják ezt megragadni. A nemzeti fejlődés és alakulás – főként a belső vándorlás – statisztikai vizsgálatának eredményei a politika számára válnak értékesekké. Az ennek alapján nyert jogi posztulátumok a megfigyelő nemzetiségétől és egyéniségétől függően nagyon különbözök ugyan, de nem mennek túl azon, hogy az államigazgatást többé-kevésbé pártos módon hozzáillesszék a nemzeti fejlődéshez.

Míg ez a statisztikai-politikai irányzat szervesen tömegnek tekinti a nemzetet, a kollektív-föderalisztikus irányzat egy lépéssel továbbmegy, amikor a nemzetet egységes érdeket követő történelmi és szerves szövetségként fogja fel és ennek a szövetségnek alkotmányjogilag rögzített állami helyzetet biztosít, hogy az universitas inordinatát „ordinatává” tegye. E cél elérésére többféle úton törekszenek, s ebből következnek a második csoporton belüli, igen eltérő irányzatok.

Ezen irányzatok vezérelve a következő: A nemzet alkosson szervezett egységet, ez az egység legyen állami jogok hordozója, és az egységek szövetsége építse fel szervesen az összállamot, Ausztriát. Ennek a legfőbb alapelvek ezen irányzat mindhárom lényeges pontjában vannak módosulásai: 1. Abban a módban, ahogy a nemzettársak tömege egységbe van összefogva (a szerve-

zeti elvben); 2. a jogoknak abban a mértékében, amellyel a nemzet mint szervezett egység fel van ruházva (az illetékesség kérdésében); 3. abban a módban, ahogy a nemzetek összállammá vannak egyesítve (a föderáció módjában). Mindhárom kérdés ugyanabból a kulcskérdésből fakad: hogyan alakul ki és határolódik el a nemzeti szövetség a többi társadalmi szövetségtől? (A differenciáló elv.)

A szociális szövetségek fajtáira részletesebben visszatérünk még. Itt előrebocsátjuk, hogy az államban elfoglalt helyzetüket a *területhez* való viszonyuk dönti el. Abból kiindulva, hogy a területnek mindenkor milyen nagy a jelentősége az állam számára, sokak szemében a népnek az ősidők óta lakott területtel való összefüggése a döntő. Ezért azt szeretnék, ha a nemzet *territoriális testületként*, vagyis *területi szövetségként* konstituálna. Egy másik irányzat – tekintettel a nagy belső vándorlásra, a nemzetségek területi keveredésére, az általános szabad költözésre és a közlekedési eszközök modern formájára, amely az embert felszabadította a röghözköttetés alól és a földtől függetlenné tette – kilátástalannak tartja az ausztriai nemzetiségeknek bizonyos területi határok alapján való megszervezését, a nemzetiségtudat szempontjából pedig közömbösnek a mindenkori lakóhelyet, és valamilyen társulás-szerű *személyi szövetségként* kívánja felfogni a nemzetet. Ez a különbség is szöges ellentét, amelynek antipódusai kimerítően lezárják a közbülső tagok sorát. Éppen ezért a kollektív-föderalisztikus irányzatok leginkább a *területi* és a *személyi* szövetségrendszer híveire tagolhatók. Az előbbiek politikai célja a koronaországok és tartományok autonómiája, az utóbbiaké a nemzetek autonómiája. S ez a differenciáló elv persze döntő mindhárom fentebb említett pont: a szervezeti elv, az illetékesség kérdése és a föderáció módja szempontjából.

A területi szövetség rendszere a múlt század történetében oly nagy jelentőségű nemzetiségi elvet ültette át a nemzetiségi államot alkotó Ausztriába. A lelkeknek az a hatalmas mozgása, amely a februári forradalom [1848] idején megrázkódtatta Európa nagy nemzeteit és a nagy egységes nemzeti államok megalakulásával zárult le, magával ragadta Ausztria nagy számú, Metternich rendszere alatt nyögő kis nemzetét és a magyarokat is. Minél nagyobb egy néptörzs, annál nagyobbak az igényei is. Míg a magyarok és a lengyelek önálló és független államszervezet létrehozására törekedtek, a ciszlajtániai szlávok az általuk lakott területek olyan autonómiáját követelték, amely ezeket többé-kevésbé tagállamokká tenné. A kremsieri birodalmi gyűlésen⁶² már két frakcióra szakadtak a területi államrendszer hívei; az egyik a koronaországok *történelmi* fejlődéséből indult ki, a másik számára pedig egy nemzetiség zárt lakóhelyei a nyelvi határ szabta konfigurációjukban szolgáltak a monarchia föderatív szövetségének alapjául. Ez a felfogás a történelmivel szemben a területi rendszer *etnikai* elméletének nevezhető.

A nemzetiségi problémára vonatkozó eddig felsorolt nézetek éppoly régiek, mint e probléma maga, ezeket Ausztria nemzetiségei olyan mértékben képviselik, amilyenben egyik-másik hasznos nekik, s azért állnak engesztelhetetlenül szemben egymással, mert egyik nemzet sem hajlandó a valóságos vagy vélt haszon egyetlen morzsájáról sem lemondani. A németek eredetileg az

atomisztikus-centralisztikus irányzatot képviselték a legszélsőségesebb formában, ma ellenben egy részük (a radikálisok) a *történelmi területi rendszernek*, az egykori német szövetségi tartományok állami egységének a híve, egy másik, szinte csakis a tudományban élő részük pedig legalább mint tömegjelenséggel kíván foglalkozni a nemzetiséggel. A nagyobb szláv népek, amelyeknek megvan a maguk politikai történelme: a csehek, a lengyelek és a horvátok a területi autonómia történelmi felfogását vallják, a kisebbek – mint a ruténok és a szlovénok – az etnikai felfogását. Minthogy mindezek a rendszerek ellentmondanak egymásnak, s nem képzelhető el, hogy bármelyikük is a birodalmi gyűlésen szilárd többségre tegyen szert, az ausztriai kérdés egyáltalán nem látszik megoldhatónak.

Ha eltekintünk az atomisztikus-centralisztikus felfogástól, amely csaknem teljesen elvesztette jelentőségét, az ellentétek közelebbi vizsgálata azt mutatja, hogy a *terület* az összeütközések állandó gyújtópontja. Ezt a pontot, az államnak a területhez és a nemzetnek a területhez való viszonyát kellett szükségképpen felkapniuk mindazoknak, akik nem veszhették el a probléma megoldhatóságának a reményét: mindenki számára elfogadható, ha nem is éppen mindenkit lelkesítő megoldás az ő véleményük szerint csak akkor érhető el, ha a vitás pontot, a területet, ha nem is általában az állam számára, de a küzdő felek számára semlegessé teszik. Ez a felfogás a lakóhelyet a nemzeti érzés számára lényegtelennek minősíti, a nemzetiséget egyformán gondolkodók és egyformán beszélők közösségének, tehát személyi szövetségnek fogja fel és a nemzetet mint terület nélküli *szövetségi személyt* konstituálta (társulási rendszer).

Az elméleti fejtegetés legújabb szakasza a *tiszta társulási rendszer* következetes érvényesítéséből adódik, ez a rendszer pedig megköveteli a teljes önálló nemzeti törvényhozást és nemzeti önkormányzatot kizárólag nemzettársakból álló és minden nemzettársat lakóhelyre való tekintet nélkül felölelő testületek révén. Ez a rendszer az összes állami funkciókat két illetékeségi körbe: nemzeti és állami teendőkre osztja. A nemzeti ügyeket autonóm módon a nemzeti testületek szabályozzák és igazgatják, az államiakat a területi hatóságok. Így a nemzetek úgyszólván terület nélküli államok az államon belül, Ausztria pedig nem országok, hanem nemzetek föderációja.

Úgy látom, hogy ezzel a tisztán társulási rendszerrel le is zárul az elméletileg lehetséges rendszerek sora. Nehéz volna megmondani, hogy a rendszerek e zárt rendszerébe hova lehetne még beiktatni egy olyan tagot, amely ne csupán a felsorolt felfogások valamilyen kombinációját jelentené. Mivel a nemzetiség megítélése csak atomisztikus vagy kollektív (szerves) lehet, a szerves pedig aligha lehet más, mint területi vagy személyi, nézetem szerint elképzelhetetlen bármilyen új, nem csupán eklektikus elmélet. Így azon megoldások politikai célszerűségének és horderejének összehasonlító vizsgálata, amelyeket ezek a fő felfogások megkövetelnek, elérheti a lezárttság jellegét, s mindenki számára megkönnyítheti a neki megfelelő módszer kiválasztását. Mielőtt azonban rátérek az egyes felfogások tárgyalására, szeretném vázlatosan összefoglalni az elképzelhető felfogásokat:

A) *Az atomisztikus felfogás:* A nemzet egyének kötetlen összessége (indi-

vidualisztikus), az oszthatatlan egységes állam közvetlenül az egyénnel áll szemben (centralisztikus).

a) Tisztán individualisztikus: A nemzetiség csupán az egyén szubjektív alapvető joga.

b) Statisztikai-etnografikus: A nemzetiség szerves tömegjelenség, a nemzettársak tömege számára a jog az egyenlő, minimális nyelvi kényszert célozza.

B) A *szerves felfogás*: Minden nemzet jogi egységet alkot (kollektivistikus), a nemzetek szövetsége alkotja az államot (föderalistikus).

a) Területi államelmélet: A nemzet települési területe tagállamot alkot.

1. Történelmi felfogás: Csak az állami történelemmel rendelkező nemzetek tekintendők államalkotóknak, történelmi államalakulataik Ausztria tagállamai.

2. Etnikai felfogás: *Minden* nemzetiség államalkotó, tagállamok a zárt nyelvterületek.

b) A személyi államelmélet vagy társulási elmélet: A nemzetiség nem áll lényegi kapcsolatban a területtel, hanem autonóm személyi szövetség. (A nemzeti autonómia rendszere.)

A továbbiakban feladatunk ennek a szerintünk mindent átfogó keretnek a kitöltése. (...)

[1. fej. 2. szakasz. A szerves felfogás.]

6. A SZERVES FELFOGÁS ÁLTALÁNOSSÁGBAN

A nemzet nem bízhatja érdekeit, a sajátos nemzeti érdekeket az egyének gondjaira, s arra sem, hogy szabad szövetségek érvényesítsék ezeket; uralkodó kényszerközösségnek kell lennie vagy ami ugyanazt jelenti, állami funkciókat kell ellátnia. A nemzet ugyanis kollektív egész, amelynek uralmi érdekei vannak. Ezt vallja a szerves felfogás. Szerinte Ausztria nem közvetlenül birodalmi alárendeltségű egyének halmaza, hanem népek föderációja.

Önmagában véve természetesen nem szerves egység a nemzet. Mindenki tudja, hogy vannak egységes állami szervezet nélküli nemzetek, és akad több olyan nemzet is, amely különböző államokat alkot. Ezek a tények nem cáfolják meg a szerves felfogást. Ha jól megvizsgáljuk, minden egyes nemzeti posztulátum állami funkciók igénylésére indítja a nemzetiséget. A Koerber-kormány cseh nyelvtörvény-javaslatához fűzött magyarázó megjegyzések 13. oldalán ez olvasható: „A legutóbbi évtizedek belpolitikája azt mutatja, hogy mindig akkor törtek ki a leghevesebb politikai harcok, amikor a nyelv kérdéseinek szabályozásáról volt szó. E jelenség oka *minden néptörzsnek az a természetes törekvése, hogy fejlessze gazdasági és szellemi erejét*, egy olyan törekvés, amely többnyire abban az óhajban fejeződik ki, hogy az *oktatásügyben és a hivatali érintkezésben* lehetőleg érvényre juttassák saját nyelvüket.”

Ezzel szemben hangsúlyoznunk kell: 1. A *gazdasági erőre való törekvés* vagy egyéni, sőt magántőkés gazdasági rendünkben általában egyéni, vagy társas jellegű (nemzeti takarékpénztárak stb.), vagy kollektív, csak *állami*

intézmények révén érvényesíthető. Az első két esetben ez *politikailag* kevésbé meghatározó és *belső nemzeti* kulturális munkának tekinthető, a harmadik esetben viszont az államhatalom megragadása felé hajt ennek felhasználása végett, s így mindenekelőtt államjogi jellegű. – 2. A *szellemi erőre való törekvés* csak állami eszközökkel érvényesíthető, s ismét állami jogok felé hajt. – 3. A *nyelv elismertetésének vágya*: a) az oktatásügyben, b) a hivatali érintkezésben csak egy tünete, nem pedig a magva a nemzeti törekvésnek. A felek kívánsága nyilvánvalóan a *német állam* fenntartása, a *cseh állam* megalapítása; a hivatali és iskolai nyelv körüli harc csak eszköz, nem pedig cél. A probléma tehát mélyebbre nyúlik, s olyan nyelvtörvény, amely csak a hivatali nyelvet szabályozza, nem zárja le a harcot, nem megoldás, hanem csak egy szakasz a harcban. Ezért mindenki világosan érzi: A nyelvtörvény sem fog véget vetni a harcoknak. A nemzeti kérdés nem csupán nyelvi kérdés, hanem államjogi kérdés.

Bár a nemzet önmagában véve nem is szerves egység, mégis nyilván arra irányul a nemzetek minden politikai törekvése, hogy ilyen egységgé váljanak. Ez a törekvés először is a nemzeti „egyetemlegességekben” jelenik meg. Ezek alap gondolata a nemzetiség valamennyi képviselőjének az egyesítése avégett, hogy a parlamentben érvényre juttassák a nemzet teljes *hatalmát*. Maga a hatalom azonban nem lehet öncél, hanem a hatalom *élvezete*, a *tartós, biztosított hatalomgyakorlás*. Ez csak akkor képzelhető el, ha jogilag biztosítva van, ha azt az érdeket, amelyért a hatalmat mozgósították, *törvény* védi és rögzíti. Ahogy a háborút csak a biztos béke kedvéért folytatják, a hatalmat is csak a jog végett mozgósítják. A megalkotandó jog a párt programja, hiszen csak a program mint a képviselendő érdekek összessége adja meg a pártnak a hatalmat, vagyis az érdekeltek csatlakozását. Igaz, hogy sok párt számára *maga a hatalom a program*. De ezek tábora nem terjedhet túl a hatalom hasznélvezőin, s azon, ameddig a zsákmányból és a megvesztegetésből futja.

A nemzeti politika megelégedhet azzal, hogy hatalmi politika, azaz, hogy politikai pártban egyesíti a nemzettársakat, s így az államigazgatás parlamenti befolyásolásával előnyöket vív ki a nemzet számára. Nálunk a lengyel klub⁶³ a mintája az efféle politikai pártnak, s ennek nyomdokaiba lépett a cseh néppárt. Pusztán bizonyos politikai hatalmi pozíció kivívásával nem érhet el tartós előnyt valamely nemzet, ha nem használja ki ezt bizonyos kikezdehetetlen jogállás megteremtésére. A többségek ugyanis változnak, emellett pedig a gazdasági ellentétek lassanként felbomlasztják a legösszeforrottabb politikai pártokat is, ha nem a túltengő nemzeti érdek fosztja meg a pártot nemzeti ügyekben minden kezdeményezéstől, minden tetterőtől. Az osztrák parlament éppen azért meddő, mert minden reform a nemzeti pártokon belül olyan ellentéteket hoz létre, amelyek meglazíthatják kötelekeiket. Éppen ezért kerülnek a vezető személyiségek minden kezdeményezést. *Különb is Ausztria haladása csak akkor képzelhető el, ha a nemzeteknek olyan megvonhatatlan jogi pozíciókat biztosítottak, amelyek szükségtelessé teszik számukra a parlamentben egy nemzeti harci osztag állandó fenntartását és lehetővé teszik, hogy gazdasági és szociális feladatok felé forduljanak.*

És ezzel vissza is jutottunk eredeti témánkhoz: Ahhoz, hogy béke és hala-

dás köszöntsön Ausztriára, a nemzeteknek állami jogi tényezőknél, államjogi potenciáknak kell lenniük, vagy – kimondva a rettegett szót – államoknak az államon belül. Nem használ a nemzeteknek és árt az államnak, ha ezek továbbra sem egyebek, mint politikai pártok; sohasem érhetik be azzal, hogy csak egyének halmazainak tekintsék őket, mert éppen ez a felfogás kényszerítette őket arra, hogy politikailag felfegyverkezzenek és állami jogukat igényeljék. Ezek kivívása nélkül nem szerelhetnek le; ha nem szerelnek le, nincs Ausztriában haladás! Ezekben a tételekben kifejezésre jut az ausztriai probléma.

A nemzet tehát, amely etnológiailag egyének, sokszor elmosódott rasszjellegeket mutató egyének összessége, szociológiailag olyan emberek halmaza, akiket a gondolkodásnak és érzésnek bizonyos, rendszerint azonos nyelv által közvetített azonossága jellemez, fejlődése bizonyos fokán személyek olyan összességévé válik, amelynek egységes akarata az, hogy nemzeti sajátosságai és kultúrája megóvása végett államilag is más nemzeti csoportoktól független egységet alkosson.* Ennek a törekvésnek a kibontakozása, a nemzetiségi eszme a XIX. század egyik sajátos jelensége, amely nagy államokat forgatott fel és teljesen megváltoztatta Európa térképét: az osztrák vérmesség nem remélheti, hogy szép szavakkal és kevés pénzzel túlteheti magát rajta.

Személyek sokaságai egységes tömegekké, politikai egységekké válnak olyan szervek létrehozásával, amelyek kifejezik és tettere váltják az egységes akaratot: a tömeg csak szervek révén cselekedhet. Mindenütt, ahol nagyobb számú egyén között érdekazonosság jelentkezik, ez felszínre is hozza körülölelve azokat a világos fejeket, akik programba foglalják az érdekeket, a jelszócsinálókat és a tett embereit, az érdekek élharcosait, a propagandistákat és a taktikusokat, s a hatalom birtokosai mindig is megkísérlik a fejlődés új teremtményének lecsapni a fejét és karjait, de mindig ugyanolyan eredménytelenül. Így a proletariátus már zsenge gyermekkorában felszínre hozta szerveit, prófétáit és hadvezéreit, százszor is elveszítette őket és ezerszer szülte meg újra. Ugyanígy minden összérdek, a legnagyobb és a legkisebb is, megszűli „mozgatóit”, a korcsolyaegyletektől és pipakluboktól a világpártig. Emellett itt megmutatkozik az egyéni érdekek *tagolhatóságának* figyelemre méltó jelensége. Minden ember a legkülönbözőbb érdekek tömegének hordozója, s minden egyes érdekekkel más-más csoporthoz tartozhat. A kézműves például fogyasztóként, fogyasztási egyesületnek a tagja lehet, termelőként

* Két érdek lényeges minden nemzet számára. Az első az *egység* érdeke: A nemzet valamennyi tagja legyen egyesítve, valamennyi járuljon anyagilag hozzá a kulturális feladatokhoz és valamennyi részesüljön a kultúra vívmányaiból. Nagy nemzetek könnyebben viselik el bizonyos részek különválását, a kisebbeknek azonban igyekezniük kell a legutolsó és legtávolabb élő embert is hozzájárulásra és részvételre rábírní. Ezért a nemzeti egységfanatizmus kis nemzeteknél a legerősebb. A második érdek a *szabadság* érdeke: A nemzet legyen szabad az idegen befolyástól vagy idegen uralomtól. Ez a két érdek magától értetődő, mindenki el fogja ismerni, kivéve az eltúlozva nemzeti érzelműt, a nacionalistát. Ez *uralkodási érdeket* konstruál magának, azzal az igénnyel lép fel, hogy uralkodjon idegen nemzetek részei fölött és elnemzetlenítse őket. Az uralkodási érdek az oka a konfliktusoknak; ennek legfőbb eszköze nemzeti kisebbségek bekényszerítése történelmi határok közé (cseh tartományok, egykori német szövetségi tartományok).

olyan politikai egyesületnek a tagja, amely küzd a fogyasztási egyesületek ellen – *mindkét esetben* a saját jól felfogott érdekében. Az állampolgár beletartozhat a község kötelékébe, az állam kötelékébe, vallási közösségbe, politikai pártba, gazdasági társulásokba és társadalmi körökbe, egyszóval annyi tömörülésbe, ahány megkülönböztető összérdeket egyesít magában. *A modern közélet fejlődésének a titka, az osztályharcoknak és a pártalakításoknak a titka éppen abban rejlik, hogy megjelennek ilyen szétválasztható összérdekek, és külön szervek, külön közösségek alakulnak ezek jegyében.* Az érdekcsoportok harcolnak *szerveik* állami elismertetéséért és a közös érdekek kielégítésére való *illetékességük* jogi garantálásáért.

A nemzeti érdek alighanem olyasvalami, ami *elválasztható a gazdasági és szociális összérdekektől*; a feudális földbirtokos a cseh nemzet tagjának tekinti magát, de azért a német nagybirtokosokkal is összejön a gazdakongresszuson. A prágai cukrász akkor is cseh marad, amikor német cukrászokkal együtt próbál küzdeni termelési eszközeinek drágulása ellen. Minthogy a nemzeti érdek csupán az *egyik* kollektív érdek a gazdasági, a szociális és a politikai érdekek mellett, az állam azonban *egyetemes* érdekközösség, a „nemzetnek” mint személyek összességének korántsem kell kiterjedésében és tartalmában egybeesnie az „állam” összességével. Ám mivel a nemzeti kollektív érdek, mint fentebb bebizonyítottuk, csak *állami kényszerközösség* révén érvényesíthető, a nemzetnek tehát állami előjogokkal kell bírnia, az állam viszont nem mindenütt csak egyetlen nemzetből áll, konfliktus támad állam és nemzet között, s ez csak nemzeti államokra való felosztás vagy a szervek és illetékességek jogi szétválasztása útján simítható el. Ez utóbbi utat a fejlődés egyszer már bejárta a felekezeti küzdelemben. Senki sem vonja kétségbe, hogy jelentős, sőt döntő különbség van felekezet és nemzet között, senki sem fogja hamis analógiákra ragadtatni magát, hiszen olyannyira alapjaiban különböző a vallási és a nemzeti élet *anyagi* tartalma. *Egyetlen* dologban azonban tagadhatatlan az azonosság: mind a nemzeti, mind a felekezeti érdekek részei a sok egyéni és kollektív érdeknek, az állam viszont az a közintézmény, amelynek rendeltetése érvényesíteni elvileg *minden* csak kényszerrel érvényesíthető összérdeket. A nemzet és a felekezet azzal a saját területén túllépő igénnyel lépett fel, hogy alávéssen magának minden államügyet. Az állam szerveinek és illetékességeinek az egyháziaktól való különválasztásával közmegegyezésre formálisan elhatárolta a jogi szférákat az állam és a felekezet között. A jogi elhatárolás formális módja és csakis ez lehet a nemzetiségi kérdés szempontjából is tanulságos analógia.

Mi egyebet jelenthet azonban a nemzeti és az állami szervek és illetékességek elhatárolása, mint a nemzeteknek az állami szervezetekbe való beillesztését, mint állami funkcióknak a nemzetekre való átruházását? Ezzel elvileg elismerték, hogy a nemzetek szerves államrészek, tagállamok, függetlenül attól, hogy tágra vagy szűkre szabták illetékességüket. Ám hogyan történjék ez az elhatárolás?

7. A TERÜLETI ÁLLAMELMÉLET

Az elhatárolás csak területi lehet: Azok a nemzetek, amelyeknek nem volt elegendő erejük szuverén egységes állam létrehozására, legalább területi tagállamokat alakítanak; a maguk területén minden nemzeti ügyben teljesen független a törvényhozásuk és igazgatásuk, tisztán államügyekben azonban egy összállammá tömörülnek. Az elmondottak alapján itt is minden állampolgár kettős érdekkörbe tartozik, államiba és nemzetibe, s ezek választóvonalala az országhatár.

Később visszatérünk még arra, hogy valóban a terület-e az egyetlen lehetséges, a helyes differenciáló elv. Ám több mint 50 év története bebizonyította, hogy éppen ez az úgynevezett területi elv szükségképpen megoldhatatlan, vagyis csak nemzetközi jogi eszközökkel, beháborúval vagy külső intervencióval megoldható konfliktusok forrása. Mihelyt ugyanis valaki e mellé az elv mellé áll, felmerül előtte a kérdés, vajon miként kell majd megvonni a határokat. S ott, ahol az ausztriai népek első ízben kerültek szembe egymással, a kreamsieri alkotmánybizottságban, rögtön ki is tört a konfliktus.

1848-ig a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok 10 közigazgatási területre voltak beosztva; ezek határai nem estek egybe a koronartományokéival. Az alkotmánybizottság már első ülései egyikén foglalkozott az állam területének autonóm tartományokba való beosztásával. Rögtön ki is tört a harc; az alternatíva ez volt: a *történelmileg* kialakult területi formáció vagy *etnikai* település szerint elhatárolt tartományok Csehország, Stájerország, Galícia és Tirol kettéosztásával. Keserűen emlékeztet bennünket az ausztriai politika következetlenségére és a németek hiányos előrelátására, amikor azt látjuk, hogy akkor a csehek a tartományok nemzeti elhatárolása és a kettéosztás mellett, a németek a történelmi tartományi beosztás mellett szálltak síkra. A történelmi jog előharcosaiként a németek szerepeltek. Palacky és a csehek a nemzetiségeknek a saját, csaknem állami külön létre való természetes joga mellett emeltek szót. A szlovén *Kaució* javaslatait, aki Csehovia, Boj föld⁶⁴, Szlavónia (Krajna, a szláv Stájerország és a Partvidék), Olasz-Tirol, Mazuri-Galícia és Rutén-Galícia megteremtését követelte, elutasították, akárcsak *Palacky* javaslatait is, amelyek szerint Ausztria a következő részekből állna: 1. Német-Ausztria, 2. Cseh-Ausztria, 3. Lengyel-Ausztria, 4. Illír-Ausztria, 5. Olasz-Ausztria 6. Délszláv-Ausztria, 7. Magyar-Ausztria és 8. az oláh tartományok, s nem fogadták el *Rieger* ama javaslatát sem, hogy a tíz kormányzóságot minősítsék birodalmi tartománynak. A történelmi hagyomány kerekedett tehát felül, az államigazgatásnak az egyenlőtlenül nagy tartományokhoz kellett igazodnia, a nemzet életének pedig olyan határkonfigurációhoz, amelyet nem alaptalanul hasonlítanak állatketrecekhez, ahol a legádázabb ellenségek vannak összezárva, az azonos fajtához tartozók meg elválasztva. Ebben a rendszerben egyik nemzet sem alkot egységet: a tartományok szétszaggatják a nemzeteket, nem csoda hát, hogy a nemzetek szét akarják szaggatni a tartományokat.

Ami részleteiben illeti a két felfogást, megállapítható, hogy Ausztriában a történelmi területi rendszer sohasem jelentette a nemzetiségi kérdés megol-

dását. Ennek ugyanis a nemzetek közti békével kellett volna együtt járnia. Éppen ez a rendszer teremti azonban meg a nagy nemzeti kisebbségeket és gyakorol erőszakot rajtuk. Ez viszont permanenssé teszi a nemzetiségi harcot! Ennek hívei, akik a „tartományszétszaggatás” új bűnét kitalálták, a „nemzet szét szaggatás” vádjával illethetők, amely egy „nemzeti” pártra nézve sokkal súlyosabb: A nemzet számottevő részei ugyanis mindig kívül esnek a „szent” tartományhatáron, amely így inkább éles kés a nemzet testében, mint a testet védő öv. Bízvást nem nemzeti tett idegen kisebbségek fölötti uralom kedvéért a saját kisebbségeket kiszolgáltatni a koronartományaikban bizonyára ugyanolyan autonóm ellenfeleknek.

Van azonban az etnikai-területi rendszernek egy nagy hibája: félig-meddig zárt, kikerekített és az egyéb állami feladatokhoz kellő alapot nyújtó nyelvterületeket igényel. Ezt a körülményt gyakran figyelmen kívül hagyják, amikor Svájcot a nemzeti béke mintaországaként emlegetik. A svájciak településmódja kis alpesi völgyekben, amelyeket égbe nyúló hegyek választanak el és amelyekben csak egy, legfeljebb két nép él, a politikai és nemzeti igazgatás számára egyaránt zárt és megfelelő. Sehol sem fonódtak és keveredtek össze ennyire a nemzetek, sehol sem ilyen áttekinthetetlenül kuszák a lakóhelyeik. S ehhez Ausztriában még hozzájárul a nemzetek szociális struktúrájának egyenetlensége, amely Svájcban nincs meg.

Aligha lehetne a modern államigazgatás számára alkalmas kerületeket kialakítani. Hiszen az állam területi beosztása a maga törvényeit követi, amelyeket közlekedési eszközök, gazdasági, szociális és katonai szükségletek diktálnak, s amelyek sokszor nem felelnek meg a nemzeti települési törvényeknek. Ha eltekintünk is a belső vándorlástól és a nyelvi határ állandó eltolódásától, a városokban erős megtelepült kisebbségek maradnak. Az ilyen megoldási kísérlet révén, megvalósíthatatlanságától eltekintve, még mindig nem jutna általános, tartós nyugvópontra a nemzetiségi kérdés, bár számottevően csökkennének a súrlódási felületek.

A kremsieri alkotmánytervezetben ígéretes kompromisszum jött létre a történelmi és az etnikai irányzat között. Ez megakadályozta volna, hogy a nemzeti kérdés valaha is olyan pusztító méreteket öltjön, s Ausztria népei, amelyeknek első politikai alkotásuk, legsajátabb művük ez a tervezet, okkal fájjalják első ígéretes sarjuk pusztulását! Olyan időben, amikor minden nemzet akadálytalanul ért el hatalmas kulturális haladást, nekik félszázados meddő harcba került ez az esztelen elvakultság! Akkoriban az a *minden nemzetiség által egyhangúlag elfogadott kompromisszum* jött létre, hogy a történelmi tartományi beosztásnak kell érvényesülnie, de a nagy tartományokat több, *lehetőleg* nemzetileg elkülönített körzetre kell osztani, ezeknek pedig valamilyen, csaknem tartományi autonómiát kell biztosítani. Eszerint a *nemzeti* életnek kivált Csehországban, Galíciában és Tirolban a körzeti gyűléseken, a közös politikai életnek a tartományi gyűléseken kellett volna kibontakoznia. *Akkoriban ez a körzeti beosztás valóban az összes nemzeteket kielégítő megoldás volt.* Ám Ausztria szerencsétlenségére a fejlődés más irányt vett. A reakció egyetlen tollvonással semmissé tette az egész alkotmányozó munkát: a februári és a decemberi alkotmány, amely már nem a tel-

jes képviselőtű népek műve volt, már nem vette át a körzeti beosztást, hanem szigorúan bürokratikus központi igazgatást vezetett be a tartományokban, ami óhatatlanul a végsőkéig felingerelte a nemzeti kisebbségeket.

8. A SZEMÉLYI ÁLLAMELMÉLET VAGY TÁRSULÁSI ELMÉLET

Az utóbbi ötven évben tehát újra meg újra találkozunk azzal a reménytelen próbálkozással, hogy területi határrendezéssel intézzék el a nemzeti kérdést: Nem valósítható meg sem a történelmi, sem az etnikai territorializmus, a kremsieri tervezet alapján elképzelhető kompromisszum pedig *ma* már korántsem kielégítő. Ezért fel kell vetnünk azt a kérdést, vajon *nem általában téves-e a határrendezés módszere*. Csakugyan a *területtel* áll a nemzet olyan szükségszerű, elsődleges viszonyban, hogy a rendezésben ennek kell a döntő tényezőnek lennie? A valódi tényállás vizsgálata az ellenkezőjét bizonyítja!

Belső természete szerint a nemzetiségnek eleinte nincs semmi köze a területhez. Az ember nem veszi el a terület elhagyásával, és nem nyeri el, amikor a területre lép vagy annak néhány száz holdjába beházasodik. Minden egészséges nemzetiségtudatnak berzenkednie kell az efféle nemzethez tartozás ellen. A nemzet *azonosan gondolkodó és beszélő személyek szövetsége, modern emberek kulturális közössége*, akik már nincsenek röghöz kötve. *S ha mindenkinek szent a hazája*, akkor *ma* a létért való harcban nyitva kell állnia előtte a világnak, legalábbis annak az egész államszervezetnek, amelynek egységét vérrel kell kifelé védelmeznie. Azok viszont, akik az államot nemzeti területi uralmi szervezetekké igyekeznek felbontani, *jogfosztottá teszik minden nemzettársukat, mihelyt túllépi hazája határait*. Amikor így arra ítélik, hogy az idegenben pária legyen, ezreknek nehezítik meg a gazdasági boldogulást, nyomorúságos bérekkel a kizsákmányolás olcsó objektumaként otthon tartva őket, ahogy ezt például a galíciai és csehországi hűbérurak teszik.

A területi elv így szól: Ha az én területemen élsz, az én uralmamnak, az én jogomnak, az én nyelvemnek vagy alávetve! Ez az uralmat fejezi ki, nem az egyenjogúságot. Ebből fakadnak a nemzeti államok területi harcai, ebből fakad az államban élő néptörzsek területpolitikája, *nemzeti geometriája* is. S amint a politikai választási geometria ellen csak egy biztos gyógyszer van, az *arányos választás*, vagyis az *azonos gondolkodású személyek* összefoglalása területre való tekintet nélkül, úgy a nemzeti geometria ellen is csak egy eszköz van, a nemzeteknek személyi szövetségekként, nem pedig területi uralmi szervezetekként való konstituálása. A nemzetekre is alkalmazandó az igazgatási közösségek elve, ahogy az minden modern törvényhozásban meghonosodott már. Ez nem egyéb, mint a nemzetközi jogi személyiségi elvnek a belső igazgatásra való átvitele. Ennek alapján minden nemzettárs a birodalom bármelyik részén élvezheti és élvezze – ha bizonyos fokozatok szerint is – nemzete teljes védelmét, olyan egyenjogúságot és teljesjogúságot, amilyent egyetlen más elv sem biztosít. A nemzet személyek modern demokratikus

alapon nyugvó testületeként, nemzeti jogvédelmi szervezetként, nem pedig feudális-patrimoniális területi uralmi szervezetként konstituálandó.

A „területszétszaggatást” elkerülő *személyi* elhatárolás eszméje olyan régi, mint az ausztriai nemzetiségi probléma. Első, még tökéletlen kifejeződése a kremsieri alkotmánybizottságnak a kúriákra vonatkozó javaslataiban található. A nemzeti kúriák létesítése nyilvánvalóan a személyiségi elven alapul. Csakhogy ez a választók személyi szövetségei helyett a megválasztottakéit hozza létre. Csupán a törvényhozás területére terjed ki és a kormányzásra nem, s ami a legfőbb, hiányzanak belőle a jogi biztosítékok, mert az ügyrend és a választási rend megsértése elleni védelem, az egyetlen, amit nyújt, nagyon siralmas valami.

A kúriarendszerért először a csehek szálltak síkra. Ők kezdettől fogva azt javasolták, hogy az országot kúriákra osszák fel, nem pedig autonóm körzetekre, és még a körzeti rendszer elfogadása után is ragaszkodtak ehhez a javaslatukhoz, részben attól félve, hogy a körzetek megfosztják jelentőségüktől a tartományi gyűléseket, részben azért, hogy ne szolgáltassák ki más koronartartományokban élő nemzeti kisebbségeiket. Ezért *Rieger* azt javasolta, hogy állítsanak fel nemzeti döntőbírókat kúriák szerint. Az alkotmányozó munka idején különösen *Fischhof* igyekezett elfogadtatni a kúriarendszert, és „Ausztia és fennmaradásának biztosítékai” című könyvében⁶⁵ részletesen kifejti ezt az alapgondolatot. 1871-ben a cseh tartományi gyűlés a Cseh Királyság cseh és német nemzetiségét megillető egyenlő jog védelméről szóló törvénnyel a gyakorlati politikába ültette át ezt a rendszert. Az alapvető cikkelyekkel együtt megbukott ez a terv is, amely már megadta a nemzeti kúriáknak a pénzügyi önállóságot, a nemzetársak megadóztatásának jogát. Minthogy a 12. cikk e szakasza szerint községekben és körzetekben is lettek volna kúriák és adóztatási jogot gyakoroltak volna, ez a törvényjavaslat programszerűen utal a személy szerinti rendezésre, bár szerzői aligha látták tisztán az ilyen rendezés keresztülvitelének nehézségét és jogi követelményeit. Későbbi események arra készítették a *németeket*, hogy a csehek többé-kevésbé nyílt ellenállásával szemben fölvegyék programjukba a nemzeti kúriák követelését, ezt az egykor cseh követelést, mint ahogy általában a németek és a csehek között évtizedről évtizedre felcserélődnek a nemzeti posztulátumok, nemzeti politikusaink tisztánlátásának és előrelátásának hiányát bizonyítva. Az 1890. januári kiegyezési jegyzőkönyvben újra felbukkannak a nemzeti kúriák, rosszabb kiadásban. Az 1871. évi nemzetiségi törvény csak két kúriát ismer, a csehet és a németet, az 1890. évi emellett a nagybirtokosokét is. Jogosan semmisítették meg az ifjúcsehek ezt a képtelen tálományt. Csak a tartományi iskolatanácsot osztották fel szekciókra, s helyzete azt bizonyítja, hogy a béke elérésének egyetlen útja: a *szervek és illetékességek* szétválasztása, az *intézményeknek* és a nekik alávetett *személyeknek* az elkülönítése nemzeti hovatartozásuk szerint. De vajon miért nem elegendő a pusztá kúriális elv? Anyagi és formális okokból.

Az előbbi szempontból mindenekelőtt gondoljunk csak arra, hogy minden nemzetben – mint fentebb kimutattuk – megvan az egységre és zártságra való törekvés. E törekvés erőssége tartja össze az igen nagy gazdasági ellentétek

ellenére nemzeti pártjainkat. Bár Csehországban, Morvaországban és Sziléziában van cseh kúria, Krajnában, Stájerországban és Karintiában pedig egy-egy szlovén, államjogi értelemben még mindig nincs cseh, nincs szlovén nemzet, nincs meg a nemzeti eszközök egységes előteremtése és felhasználása, nincs zárt nemzeti kulturális munka: A célok és eszközök egysége megköveteli az egységes nemzeti érdeket, mert csak ez az egység teszi politikailag nemzetiséggé a néptörzset. Nemzeti egység nélkül nincs nemzeti autonómia. Ezért javasolta „Egy hazafi” alkotmányunk kiegészítését „nemzeti kulturális parlamentekkel”, nemzeti tanácsokkal*. A nemzeti képviselőtestületek politikai szükségességét ezek a tanulmányok bebizonyították, s egyelőre talán elég, ha ezekre a fejtegetésekre utalunk.

A puszta kúriarendszer ellen a második ellenvetés az, hogy csak a tartományi törvényhozás területét érinti, s így nem biztosít a nemzetnek semmiféle szerves, alkotmányos befolyást a birodalmi törvényhozásra és ami még fontosabb, semmiféle befolyást a kormányzás egészére. De még a nemzeti öntörvényhozásnál is szükségesebb a *nemzeti önkormányzat*. Ma Ausztriában, mint mondtuk, nincs nemzeti kormányzat abban az értelemben, amint, mondjuk, van egészségügyi kormányzat, nincsenek *nemzeti kormányzati szervek*, kivéve, mondjuk, a cseh tartományi iskolatanács szekcióit. És mivel az egész államigazgatás *a mindenkori birodalmi tanácsi többség* szükségleteihez igazodik, ez pedig mindig nemzeti, éppen a *kormányzat* éle hol az egyik, hol a másik nemzet ellen fordul: *éppen a kormányzás területén rejlik a nemzeti veszély*. És minden nemzetiségi politikának éppen arra kell irányulnia, hogy bizonyos kormányzati teendőket immunissá tegyen a miniszteriális és többségi önkénnyel szemben, így különösen a tisztségek pártok szerinti betöltésével szemben. Ez ellen pedig, mint tapasztaltuk, nem segít semmiféle törvényhozási óvintézkedés, semmiféle képviselőtestületi óvás, hanem egyedül és kizárólag a nemzeti önkormányzat. Ezért a kuriális elvet ki kellene terjeszteni az állami tevékenység minden fajtájára. – De még akkor is súlyos alaki fogyatékoságokban szenvedne. A kúriák mindig csak valamilyen nagyobb testületnek választási vagy ügyrend révén megalapozott szekciói. Jogaik is amolyan választási és ügyrendekbe tartozók. De mit csinálnak gátlástalan többségek ezekből a rendekből? Az ilyen jogsértések *szankció nélkül* maradnak, a legjobb indulattal sem tehetők már jóvá, rosszindulat esetén viszont minden *jogsértés* rögtön precedens is, vagyis *jogszabály*. A kúria ezért *alaki jogi* átalakításra szorul. *Jogilag önmagára alapozandó, vagyis egy kollégium szekciójából önálló testületté, saját szubjektíve perelhető, bíróilag védett jogokkal rendelkező jogi személyé változtatandó*, míg az azelőtt egységes összkollégium csak az egyes testületek küldöttségeiből áll. S így a kúriából olyan intézmény válik, amilyent a társulási rendszer megkövetel. *Külsőleg* berendezkedéseiben nem sokban különbözik egy teljesen kifejlett kúriarend-

* A következő figyelemreméltó publikációkban: Die Verfassung als die Quelle des Nationalitätenhaders in Österreich. Studie eines Patrioten [Az alkotmány mint az ausztriai nemzetiségi viszály forrása. Egy hazafi tanulmánya], Bécs és Lipcse, 1897; Grundzüge für eine „endgiltige” Lösung der Nationalitätenfrage [A nemzetiségi kérdés „végleges” megoldásának fő vonalai]. Uo., 1897; Ergänzung der Verfassung Oesterreichs [Ausztria alkotmányának kiegészítése]. Uo., 1898.

szertől*, és így ugyanolyan könnyen és nehezen valósítható meg, mint az. Különbség csak a kúriai jogok kiterjedésében és biztosításában van. A nagybirtok kúriájának például nem lehet vagyona; ez jogilag megengedhetetlen. A prágai tartományi gyűlés cseh kúriájának viszont kell vagyonnal rendelkeznie, mert a cseh nemzet képviselőjeként színházat, nemzeti múzeumot kell létesítenie számára, ez pedig pénz nélkül nem megy. Nem elegendő tehát, hogy ez kúria: magán- és közjogi *személynek* kell lennie, vagyis jog- és cselekvőképesnek, per indítására jogosultnak és perelhetőnek. Fennállása nem függhet egy olyan többség jóindulatától, amely éppen a legnagyobb nemzeti veszély idején elnapolással kioltja életét. Tartós testületi létezés nélkül kétes a nemzetek *jogi* léte.

Az alaposabb vizsgálat azonban világossá teszi, hogy a társulási rendszer nem valami jól kialakított kúriarendszer, hanem e rendszer alap gondolatának tökéletlen megvalósulási formája. A kúriának és a kisebbségi képviselőnek az a vezérelve, hogy megszabadítsa az embert a területi majorizálás véletlenétől. A modern ember számára, akinek igen változók az érdekei, sokkal fontosabb gazdasági osztályos társakkal, az azonos gondolkodásúakkal, a nemzet- és hittársakkal való szövetség, mint a territoriális település-szomszédság. A szociális közösség háttérbe szorítja a területit: az ember közelebb áll az emberhez, mint a röghöz.

Ezekkel a rövid fejtegetésekkel a nemzeti jog három fő kérdése közül csak azt az egyet vázoltuk fel, amelynek tárgya a mód, ahogy a nemzettársak tömegét egységgé tömörítik, a szervezési elv. Egyáltalán nem tértünk itt ki az illetékesség kérdésére, a nemzeti képviselőtestületekre ráruházandó jogok és állami funkciók mértékére és a föderáció elvére, arra a módra, ahogy a nemzeteket a központi kormányzatban és központi parlamentben állammá tömörítik. Mindezek a témák akkor is nyitva maradnak, ha az alapelvet elfogadjuk. Ez ugyanis csak *alaki jogelv*. A jogász vizsgálat nem is adhat ennél többet. Ezt eleven tartalommal megtölteni nem a spekuláció dolga, hanem a gyakorlati politikusoké, akik az élet folyamából merítenek.

9. A NEMZETI AUTONÓMIA

A társulási rendszernek mint alaki jogelvnek ugyanaz a sorsa, mint minden alaki elvnek: sohasem valósítható meg teljes következetességgel, hanem csupán a gondolkodás irányvonala és a cselekvés tájékozódási pontja. A társulás gondolatának döntő jelentősége a *terület* tagadásában rejlik. Csak hogy az *állam és igazgatása a területben gyökeredzik*. A nemzeti kérdés minden ellentmondásossága abban rejlik, hogy divergál ez a két elem: az államigazgatás szükségszerű territorizálódása és a nemzeti igazgatás éppoly szükségszerű perszonalizálódása. Ha hegeliánusok volnánk, szinte a tézisnek és antitézisnek bájos játékát láthatnók ebben, amelyeknek egyesülniük kell

* A kúria akkor teljes, ha nemcsak a megválasztottak váltak szét külön testületekké, hanem már a választók is.

egy magasabb rendű szintézisben. – Mire való hát a nagy hűhó, ha a spekulatív úton kiküszöbölt *területet* a gyakorlatban újra becsempésszük?

A személyiségi elvvel csak a *történelmi területet*, a tartományhatárok fétisét tagadjuk. Amíg ezt a fétist le nem döntjük, nem lehet ésszerű felfogásunk a dolgokról. Ha ez nem zavarja meg látásunkat, azaz ha mind a nyolc nemzetiséget mint ilyent közvetlen kapcsolatba hozzuk az állammal, akkor a béke megkötésének nemcsak a lehetősége, hanem a kényszere is adva van. Ez a viszony – ha a képtelen képviseleti rendszer révén meghamisítva is – csak a birodalmi tanácsban jelentkezik. Itt nagy nehezen sikerül békés közös munkára bírni a néptörzseket. De alighogy a képviselők hazaérnek koronartományukba, hogy a tartományi gyűlésben folytassák parlamenti tevékenységüket*, napokon belül szét is foszlik a nemzeti béke Pénélopé-vászna, amelyet hónapokig oly nagy buzgalommal szóttek. Rögtön megváltozik minden párt, elszáll minden jó szándék, sírba száll minden remény. A gyógyulás legfőbb akadályai a koronartományok a maguk tartományi gyűléseivel.

A cseh, aki hazájában csak a németbe ütközik, a birodalmi tanácsban még hét nemzetiséggel találja szemben magát, héttel kell vitatkoznia, s rájön – mondjuk így – nemzete kötöttségére. Aztán hazatér történelmi tartományi gyűlésének termébe. Itt, a Cseh Királyságban, 62,8%-ot kitevő nemzettársai 37,2%-nyi némettel állnak szemben, itt korlátlan úr. Az államnak ezt a darabkáját szereti, érthető módon. Mit neki a kisebbségek kímélése! Mit törődik tartományi otthonában azzal, hogy egy másik tartományban csehek kisebbségben vannak? Itt ő az úr, s az is akar maradni. – A csehek aránya Morvaországban 70,3% a 29,4%-nyi némettel szemben, de a tartományi képviseletben csak kisebbségük van! Hogyan? – kérdik. – Békét kössünk egy nemzettel, amely oly igazságtalan velünk szemben? Legyünk előbb *ura* a tartománynak! Stájerországban, Karintiában, Tirolban a német ugyanazt a szerepet tölti be, mint Csehországban és Morvaországban a cseh. Ahol *három* nemzet osztozik egy koronartományon, a viszonyok már kedvezőbbek, akárcsak ott, ahol két nemzet nagyjából egyensúlyban van. Minél jobban megközelíti egymást a koronartomány népeinek százalékaránya, minél *több* az azon osztozkodó nép, annál békeszeretőbbek ezek. A tartományhatárok azonban a legesztelenebb arányokban választják szét és kötik össze a nemzetrészeket.

Ezek a koronartományok szüntelenül harcra ingerelnek. Itt megismétlődik minden elképzelhető aránytalanság, amelyet csak két vagy három nemzet együttléte előidézhet, a többség brutális uralmától a kisebbség szerény hegemoniájáig és jogtipró uralmáig. S ezek a viszonyok *kézenfekvők*, megragadják a választók *fantáziáját*, megsemmisítik a távoli birodalmi tanács minden hatását.

Ezenkívül pedig zavart keltenek minden egyes nemzetben. A németek

* Mellesleg: a birodalmi tanácsi és tartományi gyűlési mandátum összeférhetősége alkotmányunk egyik legfőbb hibája.

például szétszórva élnek valamennyi koronatartományban, területük az orosz-román határtól az Adriáig, Csernovictól Triesztig ér. Mindenütt, ahol kisebbségben vannak, a birodalmi tanács után kiáltanak, birodalmi illetékességet követelnek a tartományi kisebbségek védelmére. Ahol viszont többségben vannak, ott nemcsak ausztriai németek, hanem egyúttal stájerországiak, tiroliak stb. is, ott kihasználják a tartományi illetékességet a nemzeti ellenfelek megzabolázására, ott ők koronatartományi autonómisták. Így például az alsó-ausztriai tartományi gyűlés (Kolisko indítványa) megtagadja a csehektől az iskolákra való jogot, csöppet sem törődve azzal, hogy így kiszolgáltatja a prágai németeket a csehek megtorlásának. Hiszen csupán az alsó-ausztriaiak választották meg, nem pedig a prágai németek is. Éppen a tartományi gyűlések vitték bele a nemzeti politikába a megtorlások módszerét.

Ez a meg hasonlítás megosztja a németeket, és ez az igazi oka tehetetlenségüknek. Az egész ausztriai német nemzet könnyen kiszolgáltatatható néhány dél-tiroli falut az olaszoknak, hogy azokkal megegyezzenek és megosztozzék az egész birodalom fölötti uralmon. Tirol tartomány polgára azonban nem teheti meg ezt. Minthogy a német valamennyi többi nemzetiséggel valamilyen ponton összeütközésbe kerül, ez az ellentét hétszer megismétlődik. A provinciális lélek szűkkörűsége összeütközésbe kerül a nemzeti összérdekkel. A németeknek volna lehetőségük rá, hogy összefogjanak az olaszokkal és ruténokkal, vagy hogy a csehekkel közösen korlátlanul uralkodjanak valamennyi nemzet fölött. A szlávokat súlyos ellentét osztja meg: a cseheknek és a lengyeleknek koronatartományi többségük van, tehát fanatikus hívei a történelmi tartományi egységnek, az összes többi szlávok pedig kisebbségek, s ezért ellenzik ezt. Ha a németeknek volna annyi eszük, hogy azt, amit Csehországban maguk követelnek, az egész birodalom számára követelésként tűzzék ki, örökre megtörnének a csehek és lengyelek hatalmát. Sokféle uralmi lehetőségeik volnának a németeknek. De a kicsinyes provinciális szellem nem engedi meg, hogy a nagy cél kedvéért csekély áldozatokat hozzanak.

A koronatartományok a Habsburg-monarchia belső ellenségei. Ezek alkotják az *irredentizmus* táptalaját, és semmi más, ezek hozzák létre az elkeseredett kisebbségeket és a könyörtelen többségeket. Ausztria szét darabolását csak a koronatartományoknak nemzetileg elhatárolt *körzetekké* való szét darabolása hárihatja el. Ha a kicsiny, exponált Vorarlbergnek is lehet saját tartományi gyűlése anélkül, hogy Németország vagy Svájc felé gravitálna, ha Osztrák-Sziléziát, amely még sokkal szorosabb kapcsolatban áll Porosz-Sziléziával, saját német tartományi gyűlése ellenére még ma sem ragadja el a „porosz járvány”, akkor miért kell Egerlandot [Cheb kerületet] Prágából kormányozni? Nem a nemzeti körzeti autonómia, hanem a különböző törzseknek egy koronatartományba való összeterelése szüli az „El Ausztriától!”-mozgalmat.

De éppen azért, mert a koronatartományok a nemzeti hegemónia reményét keltik nemzeti kisebbségeikben, valamennyi koronatartomány többsége és így a birodalmi tanács többsége is ragaszkodik hozzájuk, még a né-

metek is! Az északcsehek fulladoznak a cseh királyi korona nyomása alatt és segítségért kiáltanak, de az Alpok német lakosa stájerországi, karintiai, tiroli akar maradni. Grabmayr, ez a belátó tiroli német, el akarta szakítani az olasz Trentinót és precedenst teremteni a csehországi németek számára. Tervezetét nem a kormány, hanem a tiroli polgárok és parasztok tépték darabokra!

Amíg sírba nem szállt a múltnak e kísértete, a tartományi egység bálványa, addig nincs nemzeti béke. De közeleg ennek az órája is. A tiroli tartományi gyűlést megobstruálták, a galíciaiban a ruténok a tartózkodás fegyveréhez nyúltak, s a felháborodott kisebbségek obstrukciója lassanként minden kevert nyelvű tartományi gyűlést meg fog bénítani. Az obstrukció a birodalmi tanácsban elvégezte feladatát, most a tartományi gyűlésekben kezdi majd meg és végzi el sorjában hóhérmunkáját. Amikor ezeknek az utolsó zugai-ban is megsemmisültek a hegemonikus remények, akkor ránk köszönhet a béke.

A történelmi területnek ez a tagadása a személyiségi elv első feladata. És most e tagadás tagadásán a sor: jusson szóhoz az állam és mondja meg, melyik területi beosztás a legcélszerűbb számára, nem törődve az átkozott történelemmel és egyelőre a nemzetiségekkel sem. Hogy a koronartartományok merőben állami szempontból is az esztelenség netovábbjai, ez lesz bizonyításaink következő témája. Ki kell majd fejtenünk az államon belüli területpolitika elveit, és meg kell majd ítélnünk a területi beosztást, mégpedig kizárólag az igazgatási szükséglet szempontjából! S aztán következik a szintézis: a személyiségi elvnek ehhez a beosztáshoz kell alkalmazkodnia, s ezt könnyen meg is teheti. Bizonyos, hogy a tisztára igazgatási szükségletből elhatárolt töredékek kilenctized része egynyelvű vagy elhanyagolhatóan csekély kisebbségekkel rendelkezik – csak ennyiben látszik a személyiségi elv a területi elvnek kiszolgáltatva. A kevert nyelvű körzetekben viszont jelentkezik az alattvalóknak nemzeti személyi körök szerinti megkülönböztetése és az igazgatás szempontjából a szerveknek és illetékességeknek az elkülönítése, itt is annak keretében, ami az igazgatás szükséges egységére való tekintettel megengedhető. Ebben a vonatkozásban az igazgatástechnikai elvek a személyiségi és területi elv szükséges korlátozását alkotják. A gyakorlatban tehát ez olykor megtörve és letompítva jelentkezik majd: hol a kisebbség vétőjogaként, hol kuriális elvként, hol pedig csupán szervek szétválasztásaként, mint a cseh tartományi művelődési tanács szekcióiban.

Ha aztán kicsiben már megvan a szervezőmunka, következik a második lépés: egyrészt a körzeteknek állami egésszé, másrészt az egyazon nemzetséghöz tartozóknak nemzeti egésszé tömörítése. Csak ekkor lesz államjogi-lag is saját eszközökkel és feladatokkal rendelkező német és cseh nemzet, csak ekkor teljesül be a nemzetek egysége és szabadságérdeke, anélkül hogy az állam elvesztené valamely lényeges funkcióját. A probléma olyan felfogását, amely megadja a nemzeteknek, ami nekik jár (a személyiségi elvet és a társulási rendszert), az államnak pedig, ami az államé (a területiális elvet: az igazgatástechnikai elvek figyelembevételét), egy jelszóval a nemzeti autonómia rendszerének szokták nevezni. Ez, mint már most is látható, nem hol-

mi sablon, hanem politikai eszmék tagolt rendszere, s remélem, sikerült kimutatnom, hogy ez tudományosan jobban van megalapozva, mint a nacionalista uralmi programok bármelyike.

Rudolf Springer: Der Kampf der
Oesterreichischen Nationen
um den Staat. 5–15., 27–44. old.

11. Rudolf Springer [Karl Renner]: Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat. Leipzig–Wien 1902.
61. Connubium – a római jog szerinti házasság kötésére való jog, amely csak a civiseket illette.
62. Az 1848. októberi bécsi forradalom után az osztrák birodalmi gyűlést a morvaországi Kremsierbe (ma Kroměříž) helyezték át, s így a városkáról kapta nevét a forradalom ellensúlyozására ott polgári liberális alkotmánytervezetet kidolgozó bizottság is.
63. Lengyel klub – az osztrák képviselőház lengyel tagjainak és pártjainak egyesülése.
64. Csehovia – a csehek országának Szlavónia mintájára képzett elnevezése; Boj föld (németül: Bojerheim) – a mai Csehország területét az i. e. 1. századig benépesítő kelta törzs, a bojok (bojusok) nevéből (innen ered Csehország középkori latin neve: Bohemia, valamint német neve: Böhmen).
65. Adolf Fischhof: Österreich und die Bürgschaften seines Bestandes. Wien 1869.